

Er det størrelsen det kommer an på?

En analyse av gårdbrukeres inntektsstruktur*

Kari Skrede og Torkil Løwe

Gårdbrukere har en sammensatt inntektsstruktur. Om lag halvparten har lønnsinntekt fra arbeid utenfor bruket i tillegg til næringsinntekten, og om lag en tredjedel har arbeidet utenfor bruket som hovedyrke. Størrelsen av driftsarealet og produksjonsform har stor betydning for omfanget av næringsinntekten. Melkeprodusentene har høyest næringsinntekt og arbeider mest på bruket. I tillegg har gårdbrukers alder betydning både for næringsinntekten og for lønnsinntekten, først og fremst fordi gårdbrukere over 60 år i liten grad arbeider utenfor bruket og i gjennomsnitt har lav næringsinntekt. Størrelsen av bruket har dessuten betydning for om gårdbruker har lønnsarbeid, først og fremst som et skille mellom de aller største brukene (over 200 dekar driftsareal) og bruk som er mindre enn dette. For bruk under denne grensen har størrelsen av driftsarealet liten betydning for deltakelsen i lønnsarbeid, mens gårdbrukers utdanning og alder har stor betydning, både for deltakelsen og for nivået av lønnsinntekten.

1. Innledning

Analysen som blir presentert i denne artikkelen er gjennomført under prosjektet *Levekår og inntektsdannelse i landbruket*, som Statistisk sentralbyrå utfører for forskningsprogrammet *Levekår, utvikling og omstilling i landbruket* i Norges forskningsråd. Prosjektet er organisert i to delprosjekt. Artikkelen her er basert på resultater fra delprosjektet *Levekår i landbruksbefolkningen*, som analyserer levekårs situasjonen i landbruksbefolkningen på grunnlag av intervjuundersøkelsen *Levekår i landbruksbefolkningen 1995* (LLB-95) og sammenlikner med levekårs situasjonen i befolkningen som helhet på grunnlag av den ordinære *Levekårsundersøkelsen 1995* (LU 95). Dette delprosjektet gjennomfører også inntektsanalyser på grunnlag av registerdata tilkoblet intervjumaterialet. Vi viser til Boks 1 for en nærmere presentasjon av levekårsprosjektet og datagrunnlaget.

Det andre delprosjektet, *Inntektsdannelse og inntektsutvikling i landbrukshushold*, benytter inntektstall fra Inntekts- og formuesundersøkelsene (IF) og Inntekts- og formuesundersøkelsene for personlig næringsdrivende (IFN) tilrettelagt for mikrosimuleringsmodellen LOTTE for årene 1992, 1994 og 1997. Vi viser til boks 2 for en samlet oversikt over publikasjoner fra prosjektet.

I en tidligere artikkel (Lund, Løwe og Skrede 1998) presenterte vi analyser fra begge delprosjektene og benyttet datamaterialet om arbeidsinntekter fra Selvangivelsesregisteret 1994 til en analyse av inntektsfordelingen og inntektsnivå i landbruksbefolkningen (på individnivå) i 1994 (jf. boks 1). Denne analysen var begrenset til en oversikt over hovedtrekk i strukturen for arbeidsinntektene og en sammenlikning av inntektsnivået i landbruksbefolkningen i 1994 med nivået for tilsvarende inntekter i befolkningen som helhet, på grunnlag av data fra Inntekts- og formuesundersøkelsen 1994 og Selvangivelsestatistikken 1994. Analysen dokumenterte at landbruksbefolkningen har en sammensatt inntektsstruktur. Om lag halvparten av gårdbrukerne i utvalget fra intervjuundersøkelsen var heltidsbønder og arbeidet i hovedsak bare på bruket. Den andre halvparten hadde kombinasjonsinntekter, hvor lønnsinntekt fra virksomhet utenfor bruket utgjorde den største andelen av den samlede inntekten.

I denne artikkelen går vi nærmere inn på hvilke forhold ved bruket og kjennetegn ved gårdbrukerne som har størst betydning henholdsvis for inntekten fra gårdsbruket, og for sannsynligheten for å ha lønnsarbeid utenfor bruket og for nivået av eventuell lønnsinntekt. Artikkelen er tredelt: I avsnitt 2 beskriver vi hovedtrekkene i den samlede inntektsstrukturen med fullstendige inntektsopplysninger fra 1994 og 1995. I avsnitt 3 analyserer vi nærmere hvilke forhold som har betydning for variasjonen i gårdbrukernes næringsinntekt. I avsnitt 4 analyserer vi betydningen av de samme kjennetegnene for tilpasningen til lønnsarbeidsmarkedet og for nivået av lønnsinntekten. Vi bruker opplysningene fra intervjuundersøkelsen sam-

Kari Skrede er forsker ved Seksjon for demografi og levekårsforskning. (kari.skrede@ssb.no)

Torkil Løwe er konsulent ved Seksjon for demografi og levekårsforskning. (torkil.loewe@ssb.no)

* Takk til Erik Fjærli, Nils Martin Stølen og Lars Østby for nyttige kommentarer og gode råd.

Tabell 1. Inntektsstruktur for gårdbrukere. Netto næringsinntekt, pensjonsgivende lønnsinntekt, kapitalinntekt, overføringer, samlet og disponibel inntekt. Gjennomsnitt 1994. 1 000 kr

	Næring netto	Lønn	Kapitalinntekt	Overføringer	Samlet inntekt	Disponibel inntekt	N
Alle	112	78	14	15	219	136	1398
Menn	116	81	14	14	225	139	1270
Kvinner	74	54	10	24	162	110	129
Gift/samboer	116	83	14	15	228	141	1107
Enslig	99	58	12	17	186	119	290
Under 30 år (født etter 1964)	78	73	3	4	158	96	64
30-44 år (født 1951-1965)	115	97	11	7	230	140	477
45-59 år (født 1936-1950)	134	88	13	9	244	147	574
60 + år (født før 1936)	72	28	23	46	169	119	284
Har ikke arbeid utenom bruket	145	11	17	27	200	123	647
Har noe inntekt utenom bruket	134	58	18	7	217	136	240
Hovedinntekt utenom bruket	61	174	9	5	249	154	505
Melkeproduksjon	178	30	16	9	233	139	451
Husdyrhold	71	95	10	17	193	124	453
Kornproduksjon	79	127	22	21	249	159	278
Annen produksjon	91	90	8	18	207	126	158
0-49 dekar fulldyrket jordbr. areal	64	99	9	20	192	123	567
50-99 dekar	106	72	12	13	203	127	378
100-199 dekar	163	62	17	11	253	153	339
200 dekar og mer	225	43	35	12	315	184	114
Gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid på bruket							
0-10 timer	60	116	10	22	208	132	175
10-30 timer	50	141	11	19	221	142	368
30-50 timer	118	66	13	14	211	132	390
50 timer og over	186	20	20	10	236	140	421

men med inntektsdata fra Inntektsregisteret både for 1994 og for 1995. Intervjuundersøkelsen ble foretatt senhøstes 1995, og det har derfor interesse å sammenholde opplysningene fra intervjumaterialet med inntektsopplysningene fra begge årene. Det vil gi holdepunkt om stabilitet (robusthet) i inntektsstrukturen fra det ene året til det andre. I avsnitt 4 gjennomfører vi også en sammenlikning av gårdbrukernes inntektsstruktur med inntektsstrukturen for yrkesaktive menn i befolkningen som helhet på grunnlag av data fra Levekårsundersøkelsen 1995 og Inntekts- og formuesundersøkelsen 1994.

2. Hovedtrekk i inntektsstrukturen

Tabell 1 viser inntektsstrukturen for gårdbrukere i 1994 ved gjennomsnittstall henholdsvis for ulike inntektskomponenter, og for samlet inntekt og disponibel inntekt. Definisjonen av de ulike inntektskomponentene følger definisjonene fra inntekts- og formuesundersøkelsene, jf. Boks 3 for nærmere oversikt. Tallet på observasjoner viser marginalfordelingene for utvalgte bakgrunnskjennetegn. Fordelingene for næringsinntekt og lønnsinntekt ble også publisert i den tidligere omtalte artikkelen (Lund, Løwe og Skrede 1998), med unntak av at vi der ga separate

tall for næringsinntekt henholdsvis fra jordbruk, skogbruk og annen næring (basert på oppgavene fra den første tilkoblingen av data fra Selvangivelseregisteret 1994, jf. nærmere definisjoner i Boks 3).

I vurderingen av tallene bør en ha i minnet at nettoutvalget av bruk i LLB-95 har en overrepresentasjon av små bruk (under 50 dekar) og en tilsvarende underrepresentasjon av store bruk (over 100 dekar) i forhold til fordelingen i Produksjonsregisteret 1995 på nasjonalt nivå (se boks 1). Denne utvalgsskjevheten har mindre betydning for analysen av inntektsstruktur og inntektsdannelse *innen* landbruket, så lenge det ikke er systematiske skjevheter i utvalget innen de ulike gruppene av bruk i utvalget. Den har imidlertid betydning når vi sammenlikner gjennomsnittsinntekten for gårdbrukere med gjennomsnittsinntekten for yrkesaktive i normalbefolkningen, siden bruksstørrelsen har betydning både for gjennomsnittlig næringsinntekt og for gjennomsnittlig lønnsinntekt. Utslagene av bruksstørrelse er størst for næringsinntekten, og gjennomsnittlig arbeidsinntekt for gårdbrukere i intervjuundersøkelsen blir dermed noe lavere enn hva den ville vært med en mer landsrepresentativ fordeling etter bruksstørrelse¹ Selv om forskjellene ikke er dra-

1 Under forutsetning av at gjennomsnittstallene for de enkelte gruppene av bruk er representative også på nasjonalt nivå, blir de korrigerede estimatene for gjennomsnittlig næringsinntekt og lønnsinntekt henholdsvis 128 000 kroner og 73 000 kroner. Dette tilsvarer en estimert samlet arbeidsinntekt på 201 000 kroner for gårdbrukere, mot observert 190 000 kroner for gårdbrukere i utvalget for LLB-95.

matiske, er dette forhold som vi må ta hensyn til når inntektsnivået i landbruksbefolkningen sammenliknes med inntektsnivået i befolkningen som helhet. Vi kommer tilbake til dette i den avsluttende rapporten fra inntektsanalysene (Skrede og Løwe 2000).

Så langt har vi imidlertid fått bekreftet en mistanke om en viss underrepresentasjon av større bruk i intervjuundersøkelsen. I den tidligere artikkelen konstaterer vi at gjennomsnittlig inntekt for mannlige gårdbrukere i intervjuundersøkelsen (LLB-95) lå en del lavere enn gjennomsnittlig arbeidsinntekt for mannlige gårdbrukere i utvalget av landbrukshushold i IF-94 og IFN-94, både totalt og i grupper etter produksjonsform. Forskjellene tydet på en viss underrepresentasjon av bønder i høyere inntektsgrupper i LLB-95, men vi kan heller ikke se bort fra at litt ulike definisjoner av gårdbrukere i de to datasettene kan være en del av forklaringen på avvikene i inntektsnivå. Alt i alt gir dette et konsistent bilde med sammenlikningene vi presenterte i den tidligere artikkelen, som også støtter den tidligere konklusjonen at det gjennomsnittlige inntektsnivået og materielle levekår ikke er dårligere for landbruksbefolkningen enn for folk flest.

Aldersforskjeller og seleksjonseffekter

Vi ser i tabell 1 at kapitalinntekter og overføringer i noen grad jevner ut de innbyrdes forskjellene i arbeidsinntekt mellom ulike aldersgrupper. Eldre gårdbrukere (over 60 år) har de laveste arbeidsinntektene, men betydelig høyere kapitalinntekter og større overføringer enn yngre gårdbrukere. Forskjellene mellom aldersgruppene blir dermed mindre når vi sammenlikner gjennomsnittlig samlet og disponibel inntekt enn den er for arbeidsinntekten. Dette er en vanlig forskjell mellom livsfasene som vi også kjenner fra normalbefolkningen. Yngre personer har i større grad enn eldre negativ finanskapital (gjeld) og negative kapitalinntekter (renteutgifter), mens eldre i større grad har oppsparte midler og positiv finanskapital og kapitalinntekter (NOU 1993:17, Skrede 1994a, 1999). Det høyere nivået av overføringer viser at en del av de eldre gårdbrukere er pensjonister, i tillegg til at de fortsatt har driftsansvar for gårdsbruket. Dette er ikke uventet, siden intervjuutvalget ble trukket på bruksnivå, og det ikke var satt noen øvre aldersgrense for om driftsansvarlig skulle intervjues eller ikke.

Det er grunn til anta at det lave gjennomsnittsnivået for arbeidsinntekter blant eldre gårdbrukere har sammenheng både med redusert evne og med redusert behov for å stå på for fullt i gårdsbruket med økende alder. Gårdsarbeidet er gjennomgående kjennetegnet av større innslag av tungt fysisk arbeid og mer risikofylt arbeidsmiljø enn de fleste andre yrker (Løwe 1998b, kapittel 5). Vi må regne med at evnen til å stå på i gårdsarbeidet avtar med alder for de fleste etter passerte 60 år. På den andre siden er det grunn til regne med at det høyere nivået av arbeidsfrie inntekter blant eldre gårdbrukere også har en viss betydning

for det lave gjennomsnittsnivået for arbeidsinntekter i denne gruppen. En økning i arbeidsfrie inntekter gir mulighet til å opprettholde et gitt inntektsnivå med redusert arbeidsinnsats. Med økende alder foretrekker trolig flere roligere arbeidsdager og økt fritid i framfor økt inntekt.

I tillegg tyder datamaterialet på at seleksjonseffekter også har betydning for sammensetningen av gruppen av gårdbrukere som fortsatt har driftsansvar etter fylte seksti år. Andelen med små gårdsbruk (under 50 dekar) er mye høyere i den eldste aldersgruppen (54 prosent mot 37 prosent for resten av utvalget). En betydelig del (30 prosent) av de eldre gårdbrukere var ikke gift eller samboende på intervjudtidspunktet (Løwe 1998b, kapittel 3). Siden nesten like mange (22 prosent) aldri hadde vært i fast parforhold, er grunn til å anta at de i mindre grad har livsarvinger som kunne tatt over gården ved pensjoneringstidspunktet eller tidligere. Den høye andelen eldre med små bruk sammenliknet med andelen for de yngre aldersgruppene, tyder imidlertid på at eventuelle arvinger til de små brukene også venter lenger eller vegrer seg mer mot å ta over gårdsbrukene enn arvingene til de større brukene.

Sammensatt inntektsstruktur og doble strategier

Hovedtrekkene i inntektsvariasjonen etter de ulike bakgrunnskjenne-tegnene er kommentert tidligere (Lund, Løwe og Skrede 1998). Denne gjennomgangen viste at det er betydelig samvariasjon mellom enkelte av bakgrunnskjenne-tegnene i tabell 1. Fordelingen på de ulike bakgrunnskjenne-tegnene tyder på at det er nødvendig å se på inntektsdannelsen i jordbruket og på omfanget av lønnsarbeidet som resultat av *to* separate tilpasningsprosesser. Datamaterialet er basert på en vid definisjon av landbruksbefolkningen og omfatter også gårdsbruk hvor gårdbrukeren har hovedyrke utenfor bruket. Det er ikke noe nytt at norske bønder også har inntekt fra virksomhet utenfor bruket, men tradisjonelt har den typiske kombinasjonsbrukeren vært småbrukeren som henter inntekt utenfor bruket i yrkeskombinasjoner som kunne kombineres med en allsidig gårdsdrift. Det nye "hamskiftet" i landbruksnæringen har imidlertid gitt større plass for en *ny* type kombinasjonsbønder. Større grad av spesialisering av produksjonsformene, en viss liberalisering av driveplikt-betingelsene, og en større grad av mekanisering har gjort det lettere å kombinere gårdsdrift med hovedyrke utenfor bruket.

Vi må regne med at driftstilpasningen i jordbruksvirksomheten preges også av dette. For gårdbrukere med en dobbel strategi i forhold til gårdsdriften og yrket utenfor bruket, må vi anta gårdsdriften ikke nødvendigvis legges opp med sikte på maksimal inntektsavkastning på gårdsbruket. Dette må vi ta hensyn til i analysemodellen. I utgangspunktet antar vi at størrelsen av bruket har stor betydning for næringsinntekten, men sannsynligvis mindre enn hva tilfelle ville

vært, om vi bare hadde inkludert bruk hvor gårdsbruket var den viktigste inntektskilden. Analogt antar vi at størrelsen av bruket fortsatt har betydning for gårdbrukeres tilpasning på lønnsarbeidsmarkedet – men sannsynligvis mindre enn i tidligere tider. Med et økende innslag av en ung generasjon hvor mange bønder har utdanning for yrker utenfor jordbruket, vil vi i utgangspunktet anta at gårdbrukerens kvalifikasjoner på lønnsarbeidsmarkedet, bl.a. i form av utdanning også har betydning.

Betydelige inntektsendringer på individnivå fra 1994 til 1995

Tabell 2 viser at det er stor stabilitet i de nominelle gjennomsnittsinntektene for gårdbrukere under ett fra

1994 til 1995. Målt i faste kroner tilsvarte den gjennomsnittlige næringsinntekten i 1995 vel 110 000 kroner, og en nedgang på 1,5 prosent i forhold til 1994. Den gjennomsnittlig lønnsinntekten tilsvarte 78 000 1994-kroner. Her holdt inntektsveksten med andre ord akkurat tritt med prisveksten.

Den mer detaljerte analysen viser imidlertid at det stabile gjennomsnittsnivået dekker over betydelige endringer på individnivå. Det var bare seks prosent av gårdbrukere i utvalget som hadde uendret næringsinntekt fra 1994 til 1995. Hovedtyngden av disse hadde svært lav eller negativ næringsinntekt (underskudd i næring). Resten av utvalget var delt i to omtrent like store deler, som hadde enten betydelig økning eller

Tabell 2. Netto næringsinntekt og pensjonsgivende lønnsinntekt blant gårdbrukere. Gjennomsnitt 1994 og 1995. 1000 kr

	Netto næringsinntekt		Pensjonsgivende lønnsinntekt		N
	1994	1995	1994	1995	
Alle	112	113	78	80	1398
Menn	116	117	81	82	1270
Kvinner	74	80	54	57	129
Gift/samboer	116	117	83	85	1107
Enslig	99	98	58	60	290
Under 30 år (født etter 1964)	78	95	73	78	64
30-44 år (født 1951-1965)	115	120	97	100	477
45-59 år (født 1936-1950)	134	131	88	90	574
60 + år (født før 1936)	72	72	29	27	284
Grunnskolenivå (7-9 år)	96	95	49	48	398
Videreg. skole nivå I (10 år)	117	115	77	79	360
Vid. skole nivå II (11-12 år)	130	132	77	81	520
Univ./høyskole (13 år +)	76	85	189	192	118
Har ikke arbeid utenom bruket	145	144	11	8	647
Har noe inntekt utenom bruket	134	132	59	61	240
Hovedinntekt utenom bruket	61	65	174	182	505
Flatbygder på Østlandet	116	124	95	98	350
Dal- og fjellbygder på Østlandet	102	102	63	63	216
Vestlandet	84	83	84	87	385
Rogaland	169	155	74	74	131
Trøndelag	126	131	73	73	199
Nord-Norge	130	128	52	54	117
Melkeproduksjon	178	172	30	31	451
Husdyrhold	71	72	95	97	453
Kornproduksjon	79	89	127	133	278
Annen produksjon	91	96	92	91	158
0-49 dekar fulldyrket jordbr. areal	64	68	99	102	567
50-99 dekar	106	103	72	73	378
100-199 dekar	163	161	62	65	339
200 dekar og mer	225	230	43	40	114
Gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid på bruket					
0-10 timer	60	61	116	123	175
10-30 timer	50	75	141	144	368
30-50 timer	118	118	66	67	390
50 timer og over	186	181	19	20	421

NB: Alder for begge år gjelder alder ved utgangen av 1994, dvs personene er ett år eldre i 1995 enn 1994.

betydelig nedgang i næringsinntekten fra 1994 til 1995. Det var litt flere gårdbrukere som hadde økning enn nedgang i næringsinntekten (henholdsvis 48 og 47 prosent av utvalget), og for denne gruppen økte næringsinntekten med 40 000 kroner (fra 88 000 i 1994 til 128 000 i 1995). Det var nesten like store utslag for gruppen som hadde nedgang i næringsinntekten, fra en gjennomsnittlige næringsinntekt på 152 000 kroner i 1994 til 113 000 kroner i 1995. Disse utslagene bekrefter at gårdbrukerne har en relativt komplisert inntektsstruktur, hvor endringer på gjennomsnittsnivå innen fordelingene for de enkelte bakgrunnskjenningene i beste fall viser toppen av et isfjell. For å få en bedre oversikt må vi som vi tidligere har pekt på, benytte analysemetoder som gir mulighet for å avdekke mer av den underliggende inntektsstrukturen. Ved å gjennomføre parallelle analyser for 1994 og 1995 kan vi også med større sikkerhet vurdere om inntektsstrukturen holdt seg så stabil fra det ene året til det andre som de små endringene i gjennomsnittsinntektene tyder på.

3. Inntektsstrukturen for næringsinntekten

Vi har benyttet en enkel lineær regresjonsanalyse (OLS) for å kartlegge inntektsstrukturen, der vi ser næringsinntekten som en lineær funksjon av ulike kjennetegn ved bruket og ved brukerne. Den kommente rapporten (Skrede og Løwe 2000) vil gi en nærmere beskrivelse av modellen og forutsetningene som er lagt til grunn for analysen. Vi har benyttet den gruperte inndelingen av de enkelte bakgrunnskjenningene fra tabell 1 og 2. Dette innebærer at de enkelte forklaringsvariable er representert ved grupperede dummy - variable som enten kan ha verdien 0 eller 1, avhengig av hvilken gruppe gårdbrukeren tilhører. En bestemt variabelkategori i hver gruppe er referanseverdi for gruppen (verdi 0 for samtlige dummy-variable i gruppen). Siden modellen bare inneholder kategoriske variable, viser konstantleddet den estimerte næringsinntekten for en gårdbruker som tilhører referanse-kategorien for alle de ulike forklaringsvariable, mens den estimerte koeffisienten for en bestemt variabelkategori viser betydningen av å tilhøre denne variabelkategorien målt som kronetillegg eller -fradrag til konstantleddet.

Vi benytter samme modell for estimering av inntektsstrukturen for 1994 og 1995. For 1994 estimerer vi koeffisientene både for samlet næringsinntekt (netto) og for næringsinntekten fra jordbruk (uten fratrukk av underskudd), siden vi har opplysninger om denne fra den tidligere koblingen fra Selvangivelseregisteret 1994 (jf. boks 1 og 3 for nærmere definisjoner). I utgangspunktet antar vi at modellen vil gi en bedre tilpasning for næringsinntekten fra jordbruk enn for samlet næringsinntekt, siden den siste også kan inneholde inntekt fra annen næring. Siden vi ikke har tilgang til denne opplysningen for andre år enn 1994, er det imidlertid viktig å sammenlikne resultatene av de to separate beregningene for 1994, slik vi kan få hol-

depunkt om ev. feilkilder ved å benytte samlet næringsinntekt som et mål for driftsresultatet fra jordbruket.

I tabell 3 har vi sammenstilt resultatene av de tre regresjonsberegningene. I tillegg til de estimerte regresjonskoeffisientene (B) som er målt i kroner, har vi også tatt med de standardiserte regresjonskoeffisientene (Beta) som viser den relative betydningen av hver enkelt variabelkategori når vi kontrollerer for verdien av de andre variable og konstantleddet. De standardiserte koeffisientene gjør det enklere å sammenlikne betydningen av bestemte variabelkategorier fra år til år og fra modell til modell. Signifikansnivået på de enkelte variabelkategoriene angir hvor sikre vi kan være for at det har betydning for inntekten at gårdbrukeren tilhører denne gruppen, med sikkerhet henholdsvis på minst 95 prosent ($P < 0,05$), minst 99 prosent ($P < 0,01$) eller minst 99,9 prosent. ($P < 0,001$).

Vi får bekreftet at modellen samlet sett gir en noe bedre tilpasning for næringsinntekten fra jordbruk i 1994 enn for samlet næringsinntekt samme år. Anvendt på næringsinntekt fra jordbruket forklarer modell en større del av variasjonen i inntekten enn anvendt på samlet næringsinntekt, med R^2 på henholdsvis 0,495 og 0,373. Stort sett gir imidlertid de enkelte forklaringsvariable samme type utslag i netto næringsinntekt og i næringsinntekten fra jordbruk, selv om en del forklaringsvariable gir sterkere og sikrere utslag i næringsinntekten fra jordbruk enn i samlet næringsinntekt.

Driftsarealet har stor betydning for næringsinntekten

Vi får også bekreftet at størrelsen på bruket har stor betydning for både næringsinntekt fra jordbruk og for samlet næringsinntekt. Sammenliknet med gårdbrukere med driftsareal på under 50 dekar, har gårdbrukere med mellom 100 og 200 dekar driftsareal et estimert tillegg i næringsinntekten fra jordbruk på vel 36 000 kroner, og vel 90 000 kroner når arealet er over 200 dekar, om verdiene på alle andre variable er de samme. Målt som relativ effekt har utslaget for de største brukene størst betydning av samtlige forklaringsvariable i modellen. Estimert inntektstillegg for gruppen av bruk i nest minste størrelsekategori (50-99dekar) har imidlertid signifikant betydning bare for næringsinntekten fra jordbruk, og da på et noe lavere signifikansnivå enn tilleggene for de større brukene.

Ellers viser beregningene at de fleste forklaringsvariable i modellen har signifikant betydning for næringsinntekten fra jordbruk, også når en har tatt hensyn til samvariasjonen mellom de ulike variable. Det er klare utslag for gårdbrukers alder, kjønn, produksjonsform, region og for arbeidstiden på bruket, selv om estimert verdi for noen av variabelkategoriene ikke gir en signifikant forskjell sammenliknet med referansegruppen for variabelen. Vi får også bekreftet at gård-

brukere som har arbeid utenfor bruket, ikke oppnår like høy næringsinntekt som gårdbrukere som konsentrerer seg om arbeidet på bruket. Den estimerte reduksjonen i næringsinntekten fra jordbruk, alle andre forhold likt, tilsvarende nesten 18 000 kroner. Derimot viser det seg at gårdbrukers utdanning ikke har en selvstendig signifikant betydning for næringsinntekten når vi tar hensyn til samvariasjonen med andre variabler, selv om utslagene i den bivariate fordelingen var ganske store (jf. tabell 2)

Små endringer i inntektsstrukturen fra 1994 til 1995

Stort sett opprettholdes hovedtrekkene i den estimerte inntektsstrukturen også i analysen av samlet næringsinntekt, selv om de relative effektene endrer seg litt for de fleste forklaringsvariablene. Driftsarealet har imidlertid like stor relativ betydning for netto næringsinntekt i 1994 som for næringsinntekten fra jordbruk samme år, mens de relative effektene av produksjonsform og arbeidstid på bruket blir noe mindre.

Tabell 3. Estimert næringsinntekt for gårdbrukere 1994 og 1995. Regresjon

	1994						1995		
	Næringsinntekt jordbruk			Netto næringsinntekt samlet			Netto næringsinntekt samlet		
	B 100 kr	Beta	Sig	B 100 kr	Beta	Sig	B 100 kr	Beta	Sig
<i>Fulldyrket jordbruksareal</i>									
50-99 dekar	120	0,052	*	120	0,044		36	0,015	
100-199dekar	362	0,152	***	458	0,163	***	383	0,148	***
200 dekar og mer (Referanse: 0-49 dekar)	901	0,242	***	1080	0,245	***	1052	0,260	***
<i>Gårdbrukers alder</i>									
Under 30 år (født etter 1964)	-216	-0,041		-246	-0,039		23	0,004	
30-44 år (født 1951-1965)	170	0,079	*	272	0,107	***	351	0,150	***
45-59 år (født 1936-1950) (Ref: 60 + år, født før 1936)	287	0,137	***	426	0,173	***	435	0,192	***
<i>Viktigste produksjon på bruket</i>									
Melk	310	0,143	***	230	0,089	*	178	0,075	
Husdyr	-217	-0,100	**	-318	-0,123	**	-336	-0,142	***
Korn (Ref: Annet)	-423	-0,168	***	-428	-0,143	***	-358	-0,131	***
<i>Region</i>									
Flatbygder på Østlandet	-76	-0,032		158	0,057		225	0,087	*
Dal- og fjellbygder på Østlandet	-288	-0,100	**	-50	-0,015		11	-0,004	
Vestlandet	-296	-0,128	***	-230	-0,084	*	-197	-0,078	*
Rogaland	272	0,078	**	359	0,087	**	278	0,074	*
Trøndelag (Ref: Nord-Norge)	-260	-0,090	**	-165	-0,048		-66	-0,021	
<i>Gårdbrukers utdanningsnivå</i>									
Videreg. skole nivå I (10 år)	72	0,030		24	0,009		2	0,001	
Vid. skole nivå II (11-12 år)	42	0,020		-36	-0,014		-14	-0,006	
Univ./høyskole (13 år +) (Ref: Grunnskole (7-9 år))	-82	-0,022		-195	-0,045		-127	-0,032	
<i>Gårdbrukers gjennomsnittlige ukentlige arbeidstid på bruket:</i>									
0-10 timer	-308	-0,101	***	-323	-0,090	**	390	-0,118	***
10-30 timer	-391	-0,170	***	-464	-0,171	***	437	-0,175	***
50 timer og over (Ref: 30-50 timer)	312	0,140	***	282	0,107	***	247	0,102	***
<i>Har arbeid utenom bruket</i> (Ref: Arbeider bare på bruket)	-179	-0,087	***	-66	-0,027		-130	-0,058	*
<i>Gårdbruker er mann</i> (Ref. Gårdbruker er kvinne)	271	0,076	***	314	0,074	**	252	0,065	**
Konstantledd	649		***	618		***	690		***
R ²	,495			,373			,394		
F-verdi	56,46			34,32			37,56		
Frihetsgrader	1267	/ 22		1268	/ 22		1268	/ 22	
N	1290			1290			1290		

Signifikansnivå (sannsynlighet for at variabelen ikke har betydning): *P<,05 **P<,01 ***P<,001

De signifikante utslagene av region reduseres også, og arbeid utenfor bruket hadde ingen signifikant betydning for næringsinntekten i 1994, slik det hadde for næringsinntekten fra jordbruket.

Isolert sett er det ikke overraskende at modellens treffsikkerhet og betydningen av kjennetegn knyttet til jordbruksproduksjonen får redusert betydning når vi anvender modellen på netto næringsinntekt i stedet for næringsinntekt fra jordbruk. Samlet sett gir imidlertid modellen en rimelig god treffsikkerhet også når vi anvender den på samlet næringsinntekt, både for 1994 og 1995. Det er også betryggende at resultatene tyder på stor stabilitet i inntektsstrukturen fra 1994 til 1995. Utslag og relative effekter av de enkelte forklaringsvariablene følger stort sett samme mønster i de to årene. Samlet sett gir modellen litt bedre tilpasning til netto næringsinntekt i 1995 enn i 1994. Dette er også et rimelig utslag, siden intervjuundersøkelsen ble foretatt senhøstes 1995, og alle forklaringsvariable i modellen bygger på opplysninger som ble innhentet i intervjuet.

Regionale strukturforskjeller

Vi kan illustrere effektene av de enkelte bakgrunnsvariable med noen eksempler for utvalgte variabelkombinasjoner: Siden modellen samlet sett gir best tilpasning anvendt på næringsinntekten fra jordbruk, bruker vi de estimerte koeffisientene fra denne beregningen til å beregne forventet næringsinntekt (i 1994-kroner). Beregnet konstantledd gir som tidligere nevnt forventet næringsinntekt fra jordbruk for en gårdbruker med kjennetegn tilsvarende referanseverdiene for de ulike forklaringsvariable. En kvinnelig gårdbruker på minst 60 år og med bare folkeskole som utdanning, som driver et gårdsbruk i Nord Norge med mindre enn 50 mål fulldyrket jordbruksareal med virksomhet som best kan plasseres under "annen produksjon", har en forventet næringsinntekt fra jordbruket på knapt 65 000 1994 kroner, selv om hun arbeider i gjennomsnitt mellom 30 og 50 timer i uka på bruket og ikke har arbeid utenfor bruket. Tar hun lønnet arbeid utenfor bruket og reduserer arbeidet på bruket til gjennomsnittlig 25 timer i uka, går forventet næringsinntekt fra bruket ned til knapt 8000 kroner.

Til sammenlikning kan en femti år gammel mannlig gårdbruker i Rogaland med stort driftsareal (minst 200 dekar) som driver melkeproduksjon, legge nesten 177 000 1994-kroner til den forventete inntekten for referansegårdbrukeren fra Nord-Norge. Selv om Rogalandsbonden verken arbeider mer eller har mer utdanning enn den aldrende kvinnebonden i Nord-Norge kommer han alt i alt opp i knapt 242 000 1994-kroner i forventet næringsinntekt fra jordbruk. Med stør-

re arbeidsinnsats (minst 50 timer i gjennomsnitt per uke) øker den forventet næringsinntekten for Rogalandsbonden med vel 31 000 til vel 273 000, men dette er da også de bakgrunnskjenne-tegnene som samlet sett gir den høyeste forventete inntekten i modellen. Eksempelvis vil en gårdbruker med tilsvarende kjennetegn på en tilsvarende stor gård i Trøndelag ha en forventet næringsinntekt fra jordbruk som er nesten 26 000 kroner lavere enn Rogalandsbonden. Dersom Trøndelagsbonden også tar seg arbeid utenfor gården, legger om til kornproduksjon og reduserer arbeidsinnsatsen på bruket til i underkant av 10 timer pr. uke i gjennomsnitt over året, reduseres den forventet næringsinntekten fra jordbruket til vel 65 000 1994-kroner. Dette illustrerer at selv om den estimer-te effekten av driftsarealet gir det relativt største utslaget i forventet næringsinntekt fra jordbruk, er det også andre forhold enn størrelsen av driftsarealet som gir utslag har betydning for nivået av næringsinntekten. Bak regionale forskjeller ligger betydelige ulikheter i driveverdighet (klima og jordsmonn), i tillegg til ulikheter i produktivitet knyttet til regionale forskjeller i bruksstrukturen.

4. Arbeid og inntekt utenfor bruket

Vi har tidligere pekt på at det er rimelig å anta at omfanget av arbeidet utenfor bruket også påvirker opplegget av gårdsdriften, spesielt for gårdbrukere som har sitt hovedyrke i arbeidet utenfor bruket. Vi har fått bekreftet at arbeid utenfor bruket fører til en nedgang i forventet næringsinntekt fra jordbruket, uavhengig av om arbeidet utenfor bruket er hovedyrke eller ikke. Vi skal nå se nærmere på hvilke faktorer som påvirker henholdsvis gårdbrukers tilpasning til lønnsarbeidsmarkedet og det forventete inntektsnivået og inntektsstrukturen i lønnsarbeidsmarkedet. Vi benytter først logistisk regresjon for å undersøke betydningen av ulike variable som vi på forhånd antar kan ha betydning for om gårdbrukeren har arbeid utenfor bruket eller ikke. Når det gjelder forhold ved bruket og driften av bruket, kan dette slå ut både pga. forhold ved bruket som påvirker gårdbrukerens *behov* for supplerende inntekt og pga. *tilpasninger* gårdbruker har gjort i virksomheten på bruket av hensyn til kombinasjonen med lønnsarbeidet. I et tverrsnittsmateriale som dette har vi ikke mulighet for skille klart mellom "før" og "etterpå"-effekter.² Vi antar imidlertid at eventuelle utslag av størrelsen på bruket i stor grad kan assosieres med en "behovseffekt", mens effekter av kjennetegnene produksjonsform og arbeidstid i større grad kan være mål for tilpasninger som er gjort i gårdsdriften. Vi viser også her til den kommende rapporten (Skrede og Løwe 2000) for en nærmere beskrivelse av modell, metode og forutsetninger som er lagt til grunn for modellen.

2 Hild-Marte Bjørnsen (1999) har på grunnlag av et ti-årig panelutvalg av norske landbrukshushold (del av Driftsgranskingsmaterialet i Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF)) gjennomført en undersøkelse som i utgangspunktet er lagt opp med sikte på å fange opp slike effekter. Resultatene fra undersøkelsen er imidlertid i liten grad direkte sammenliknbare med vår analyse, pg.a. at *alder* er det eneste individuelle kjennetegn ved gårdbrukeren og husholdningsmedlemmene som var tilgjengelig i materialet. Driftsgranskningene omfatter dessuten i hovedsak større bruk, sammenliknet med utvalget av bruk i LLB-95. De generelle funnene fra undersøkelsen er imidlertid konsistente med resultatene fra vår analyse.

Den avhengige variabel i denne modellen er en transformasjon av oddsen (relativ sjanse) for en begivenhet (her lønnet arbeid utenfor bruket eller ikke)³. De enkelte forklaringsvariablene er også her representert med grupperte dummy variable med samme inndelinger som i analysen av strukturen i næringsinntekten. Vi har i denne modellen inkludert ytterligere et kjennetegn for lokaliseringen; om bruket ligger i et spredtbygd strøk eller i et tettbygd område. Vi antar i utgangspunktet at lokalisering i et tettbygd område kan gi bedre muligheter for å få arbeid utenfor bruket. Hovedtyngden av gårdsbrukene ligger imidlertid i spredtbygde strøk⁴.

Koeffisientene (B) i denne modellen er estimerte effektparametrene som har en tolkning analogt til koeffisientene i ordinær lineær regresjon (som vi benyttet i foregående avsnitt). For kategoriske forklaringsvariabler representerer B-ene avviket i log oddsen ved ulike verdier på forklaringsvariablene relativt til referansekategoriene.

Det går fram at sjansen for arbeid utenfor bruket påvirkes både av gårdbrukers alder og utdanning. I forhold til referansegruppen (over 60 år) er det betydelig utslag i alle aldersgruppene, men sjansen er størst for gårdbrukere født perioden 1951- 1965 (mellom 30 - 44 år i 1994). Sjansen for arbeid utenfor bruket øker også med gårdbrukers utdanning. Den er størst for gårdbrukere med utdanning utover videregående skole (minimum ett år utdanning på universitet eller høgskolenivå), men også utdanning på videregående skolenivå II gir en signifikant økning i den relative sjansen, selv om forkastningsnivået her er noe lavere. Ellers har størrelsen på bruket som ventet en viss betydning for sjansen for arbeid uten for bruket, men det er bare for gårdbrukere i gruppen med bruk over 200 dekar at effekten er signifikant.

De signifikante utslagene for produksjonsform og arbeidstid på bruket er det som tidligere nevnt rimelig å tolke som effekter av tilpasninger som gårdbrukere har gjort i driften av gården. Det er ikke oppsiktvekkende at kornprodusenter har signifikant større sjanse for å ha arbeid utenfor gården, og heller ikke at gårdbrukere som arbeider mindre enn 30 timer i gjennomsnitt på bruket, i større grad har arbeid utenfor bruket. Brukets lokalisering har stort sett liten betydning, bortsett fra at gårdbrukere med bruk på Vestlandet har signifikant større sjanse for arbeid utenfor bruket enn gårdbrukere i de andre landsdelene. Om gården ligger i tettbygd eller i spredtbygd strøk har ikke signifikant betydning, og heller ikke kjønn gir signifikant utslag når vi setter laveste forkastningsnivå til 95 prosent.

Tabell 4. Relativ sjanse for arbeid utenfor bruket på intervju-tidspunktet (nov-des 1995). Logistisk regresjon. Estimerte koeffisienter og standardavvik

	B	S.E.	sig
<i>Fulldyrket jordbruksareal:</i>			
50-99 dekar	-,33	,19	
100-199dekar	-,38	,22	
200 dekar og mer (Referanse: 0-49 dekar)	-1,74	,33	***
<i>Gårdbrukers alder</i>			
Under 30 år (født etter 1964)	2,55	,41	***
30-44 år (født 1951-1965)	2,68	,24	***
45-59 år (født 1936-1950) (Ref: 60 + år, født før 1936)	2,30	,21	***
<i>Viktigste produksjon på bruket</i>			
Melk	-,50	,29	
Husdyr	,37	,27	
Korn (Ref: Annet)	,91	,30	*
<i>Region</i>			
Flatbygder på Østlandet	,13	,31	
Dal- og fjellbygder på Østlandet	,38	,30	
Vestlandet	,72	,27	**
Rogaland	-,12	,33	
Trøndelag (Ref: Nord-Norge)	,03	,30	
<i>Gårdbrukers høyeste utdanningsnivå</i>			
Videreg. skole nivå I (10 år)	,38	,20	
Vid. skole nivå II (11-12 år)	,45	,20	*
Univ./høgskole (13 år +) (Ref: Grunnskole (7-9 år))	1,29	,34	***
<i>Gårdbrukers gjennomsnittlige ukentlige arbeidstid på bruket:</i>			
0-10 timer	,95	,29	***
10-30 timer	1,23	,22	***
50 timer og over (Ref: 30-50 timer)	-1,05	,18	***
<i>Ikke spredtbygd strøk</i> (Ref: spredtbygd strøk)	-0,08	,21	
<i>Gårdbruker er mann</i> (Ref. Gårdbruker er kvinne)	,47	,24	
Konstantledd	-2,71		
Prediksjonsverdi ¹	78%		
Modell kjikvadrat	553,8 / 22		
Log-likelihood	604,9		
N	1289		

Signifikansnivå (sannsynlighet for at variabelen ikke har betydning):

*P<,05 **P<,01 ***P<,001

¹ Andelen utfall (positive og negative) modellen predikerer riktig (varierer mellom 50 og 100%)

3 Odds uttrykker forholdet mellom sannsynligheten for at begivenheten skal inntreffe og sannsynligheten for at den ikke skal inntreffe. I logistisk regresjon blir oddsen logit-transformert; det vil si at det er logaritmen til oddsen ($\ln(p/1-p)$) som modelleres.

4 Vi skiller her bare mellom bosteder (bruk) som ligger i spredtbygd strøk og bruk som ligger i tettbygd strøk, uavhengig av størrelsen på tettstedet (minimum 200 bosatte). Det er bare 15 prosent av brukene som ligger i strøk som er definert som tettbygde.

Utdanning har stor betydning for lønnsinntekten

I neste trinn kartlegger vi inntektsstrukturen av lønnsinntekten i 1994 og i 1995 for gårdbrukere som har arbeid utenfor bruket, ved hjelp av samme type analysemetode som vi benyttet for næringsinntektene i del 2. Vi inkluderer bare gårdbrukere som i intervjuet svarte ja på spørsmålet om de hadde arbeid utenfor bruket, slik at gårdbrukere som har hatt en liten lønnsinntekt i 1995 (eller 1994) ikke blir tatt med hvis de svarte nei i intervjuet. Modellen kan i dette tilfelle tolkes som et estimat av forventet lønnsinntekt i henholdsvis 1994 og 1995 for gårdbrukere i ulike grupper, gitt at de hadde arbeid utenfor bruket i 1995. Vi regner også her med at resultatene for 1995 vil gi den beste tilpasningen til modellen. Vi inkluderer imidlertid beregninger for 1994, fordi vi også skal sammenlikne nivå og struktur av lønnsinntekten for gårdbrukere med tilsvarende beregninger for yrkesaktive i levekårsundersøkelsen 1995, der inntektene gjelder 1994. I forhold til kjennetegnene som vi hadde med den logistiske regresjonsanalysen, inkluderer vi nå også opplysningen om gårdbrukeren regner arbeidet utenfor bruket som hovedyrke. I modellvariant B inkluderer vi også opplysninger om yrket utenfor bruket, inndelt i de tre yrkeskategoriene som vi tidligere har benyttet i analysen av levekår i landbruket (jf. Løwe 1998b, side 78).

Resultatene av beregningene er presentert i tabell 5. Vi ser at gårdbrukers utdanning og hovedyrke utenfor gården har størst betydning for forventet lønnsinntekt. Det er stor stabilitet i strukturen fra 1994 til 1995, selv om modellen som ventet gir samlet sett best tilpasning for 1995. Konstantleddet er negativt, men dette må sees i sammenheng med at "referanse-gårdbrukeren" er satt sammen av kjennetegn som til sammen gir meget lav sjanse for arbeid utenfor bruket. Utslagene på aldersvariabelen er viktig i denne sammenhengen. Eldre gårdbrukere har i mye mindre grad lønnsarbeid utenfor bruket.

Ellers ser vi at modellvariant B (med opplysninger om yrket utenfor bruket) har relativt lite å gi i tilleggsklaring for forventet inntektsnivå. Vi får riktignok et positivt tillegg i lønnsinntekten om gårdbruker arbeider i humanistiske og tekniske yrker mv. (som blant annet inkluderer lærere og ansatte i offentlig administrasjon) sammenliknet med ansatte i tjenesteytende yrker og transportnæringer, mens arbeid i primærnæringene og i manuelle yrker har lavere forventet inntekt enn referansegruppen. Det er imidlertid bare i beregningene for 1995 at yrkesopplysningen gir et

signifikant bidrag til modellen (på laveste forkastningsnivå). Dette må sees i sammenheng med at utdanning og hovedyrke utenfor bruket til sammen står for store utslag i forventet lønnsinntekt. Isolert sett gir utdanning på universitets- og høgskolenivå og hovedyrke utenfor bruket gir en økning i forventet lønnsinntekt på til sammen 191 600. Relativt sett er det hovedyrke utenfor bruket som har størst betydning, men her bør en være oppmerksom at disse to variablene er innbyrdes relativt sterkt korrelerte (multikollinearitet). I slike tilfelle kan det være litt tilfeldig hvilke variable som gir relativt sterkest effekt, spesielt når vi ikke mer direkte har kontrollert for den sterke samvariasjonen.

Lønnsinntekter som andre lønnstakere

For gårdbrukere som har yrke utenfor bruket bestemmes lønnsinntekten av gårdbrukerens muligheter på lønnsarbeidsmarkedet (lønnsatsen) og innsatsen (arbeidstiden i lønnsarbeidet). I så måte er det ikke grunn til å vente at lønnsinntektsstrukturen for gårdbrukere skiller seg særlig mye fra lønnstakere i befolkningen som helhet, når forholdene ellers er sammenliknbare. Vi har brukt datamaterialet fra levekårsundersøkelsen 1995 til å undersøke om denne antakelsen holder. Levekårsundersøkelsen 1995 har inntekts- og formuesdata fra 1994⁵ og har i tillegg opplysninger om yrke, utdanning, arbeidstid mv.. Dette gir mulighet for å estimere en modell for forventet lønnsinntekt for lønnstakere i befolkningen som helhet, der modellen bygges opp på samme måte som beregningene for gårdbrukere. Den demografiske sammensetningen av gårdbrukerbefolkningen (kjønn og alder) skiller seg imidlertid mye fra yrkesaktive i befolkningen. Det er få kvinnelige gårdbrukere i utvalget og relativt få av disse har lønnsarbeid utenfor gården i særlig omfang. Det er også svært få gårdbrukere under 25 år. Vi har derfor valgt å bare ta med menn over 25 år i datasettet som vi benytter for sammenlikningene med lønnsstrukturen for gårdbrukerene i 1994.⁶

Tabell 6 viser resultatene fra beregningene for sysselsatte menn i befolkningen som helhet. Det går fram at lønnstrukturen for denne gruppen menn som helhet har klare fellestrekk med lønnsinntektsstrukturen for gårdbrukere med arbeid utenfor bruket. I befolkningen som helhet er det ukentlig arbeidstid som gir størst relativ effekt, mens hovedyrke utenfor bruket måler en tilsvarende effekt for gårdbrukere. Vi ser at utdanning på universitets- og høgskolenivå har relativt stor betydning for nivået av lønnsinntekten også i befolkningen som helhet. Yrkesgrupperingen gir også

5 Utvalget for Levekårsundersøkelsen 1995 er en del av utvalget for Inntekts- og formuesundersøkelsen 1994 (IF 1994), og det er dette datasettet som benyttes.

6 Det er for få kvinnelige gårdbrukere i materialet til å benytte tilsvarende metode ved en sammenlikning til kvinner i befolkningen som helhet. En slik sammenlikning vil også kreve en mer inngående drøfting av hvilke grupper av kvinner som vil gi et relevant sammenlikningsgrunnlag, siden kvinners deltakelse i lønnet arbeid fortsatt er preget av et høyt innslag av deltidsarbeid, og av markerte ulikheter mellom kvinner etter alder (generasjon), utdanningsbakgrunn og familiesituasjon (se f.eks. Skrede 1994 b). Vi kommer tilbake til kvinnelige gårdbrukeres situasjon i tilknytning til en analyse av inntektsforholdene for kvinner i landbruksbefolkningen i den kommende rapporten (Skrede og Løwe 2000). Generelt minner vi imidlertid om at tidligere analyser har dokumentert at kvinnene i landbruksbefolkningen skiller seg lite fra kvinner i befolkningen som helhet når det gjelder utdanningsnivå og deltakelse i inntektsgivende arbeid (Løwe 1998b, Lund, Løwe og Skrede 1998).

Tabell 5. Estimert lønnsinntekt for gårdbrukere 1994 og 1995. Regresjon

	1994						1995					
	Modell A			Modell B			Modell A			Modell B		
	B 100 kr	Beta	Sig	B 100 kr	Beta	Sig	B 100 kr	Beta	Sig	B 100 kr	Beta	Sig
<i>Fulldyrket jordbruksareal:</i>												
50-99 dekar	87	0,035		65	,026		46	,018		23	,009	
100-199dekar	212	0,079	*	170	,071		211	,077	*	187	,068	
200 dekar og mer (Referanse: 0-49 dekar)	43	0,008		31	,006		-68	-,013		-82	-,015	
<i>Gårdbrukers alder:</i>												
Under 30 år (født etter 1964)	195	0,037		272	,052		317	,060		400	,076	*
30-44 år (født 1951-1965)	185	0,084		188	,085		230	,102		240	,107	
45-59 år (født 1936-1950) (Ref: 60 + år, født før 1936)	305	0,139	*	310	,141	*	328	,146	**	339	,151	**
<i>Viktigste produksjon på bruket:</i>												
Melk	-136	-0,049		-116	-,042		-57	-,020		-45	-,016	
Husdyr	162	0,072		182	,082		207	,091		223	,099	*
Korn (Ref: Annet)	424	0,175	***	395	,163	**	513	,207	***	492	,199	***
<i>Region:</i>												
Flatbygder på Østlandet	-379	-0,158	*	-340	-,142	*	-400	-,163	*	-366	-,150	*
Dal-/ fjellbygder på Østlandet	-326	-0,107	*	-288	-,094		-367	-,118	*	-327	-,105	*
Vestlandet	47	0,020		58	,024		43	,018		55	,023	
Rogaland	333	0,077		355	,083	*	319	,073		341	,078	
Trøndelag (Ref: Nord-Norge)	-41	-0,012		-58	-,017		-60	-,018		-68	-,020	
<i>Gårdbrukers utdanningsnivå:</i>												
Videreg. skole nivå I (10 år)	166	0,067		142	,057		193	,076	*	169	,067	
Vid. skole nivå II (11-12 år)	358	0,159	***	304	,136	**	324	,172	***	346	,151	***
Univ./høyskole (13 år +) (Ref: Grunnskole (7-9 år))	944	0,290	***	758	,234	***	934	,281	***	769	,232	***
<i>Gårdbrukers gjennomsnittlige ukentlige arbeidstid på bruket:</i>												
0-10 timer	-38	-0,013		-310	-,011		-52	-,018		-41	-,014	
10-30 timer	156	0,070		160	,072		116	,051		123	,054	
50 timer og over (Ref: 30-50 timer)	-205	-0,067		-180	-,059		-213	-,068		-195	-,062	
<i>Arbeidet utenom er hovedyrke</i> (Ref: Bruket er hovedyrke)	895	0,383	***	906	,387	***	982	,412	***	979	,410	***
<i>Gårdbruker er mann</i> (Ref: kvinne)	312	0,081	**	378	,099	**	267	,068	*	340	,087	*
<i>Ikke spredtbygd strøk</i> (Ref: spredtbygd strøk)	146	0,048		156	,051		167	,053		177	,057	
<i>Yrke utenfor bruket:</i>												
Humanistiske, tekn. m.m. yrker				144	,059					80	,032	
Primærn. manuelle m.m. yrker (Ref: Butikk, kontor, service m.m.)				-147	-,068					-188	-,085	*
Konstantledd	-197			-208			-209			-188		
R ²	,390			,398			,403			,408		
F-verdi	18,84			17,72			19,85			18,47		
Frihetsgrader	677 /	23		670 /	25		677 /	23		670 /	25	
N	701			696			701			696		

Signifikansnivå (sannsynlighet for at variabelen ikke har betydning): *P<,05 **P<,01 ***P<,001.

Tabell 6. Estimert lønnsinntekt for (alle) menn over 24 år 1994. Regresjon

	B (100kr)	Beta	Sig
<i>Alder:</i>			
Under 30 år (født etter 1966)	126	,034	
30-44 år (født 1950-1966)	393	,147	**
45-59 år (født 1935-1949)	412	,147	**
(Ref: 60 + år, født før 1934)			
<i>Region:</i>			
Akershus og Oslo	407	,125	**
Østlandet ellers	166	,055	
Agder + Rogaland	322	,087	*
Vestlandet	242	,072	
Trøndelag	-27	-,001	
(Ref: Nord-Norge)			
<i>Utdanningsnivå:</i>			
Videreg. skole nivå I (10 år)	167	,051	
Vid. skole nivå II (11-12 år)	169	,061	
Univ./høgskole (13 år +)	437	,154	**
(Ref: Grunnskole (7-9 år))			
<i>Ukentlig arbeidstid:</i>			
0-10 timer	-1659	-,160	***
10-30 timer	-1048	-,170	***
50 timer og over	-223	-,061	*
(Ref: 30-50 timer)			
<i>Ikke spredtbygd strøk</i>	542	,170	***
(Ref: spredtbygd strøk)			
<i>Yrkesgruppe:</i>			
Humanistiske, tekn. m.m. yrker	313	,115	**
Primærn. manuelle m.m. yrker	-417	-,151	***
(Ref: Butikk, kontor, service m.m.)			
Konstantledd	1163		***
R ²	,249		
F-verdi	19,76		
Frihetsgrader	1013 / 17		
N	1031		

Signifikansnivå (sannsynlighet for at variabelen ikke har betydning):

*P<,05 **P<,01 ***P<,001.

sterkere utslag for menn i befolkningen som helhet. I tillegg ser vi at bostedstype har relativt stor betydning for lønnsinntekten for menn i befolkningen, mens det ikke var tilfelle for gårdbrukere. Alt annet likt har sysselsatte bosatt i tettbygd i strøk betydelig høyere inntekt enn de som er bosatt i spredtbygd område. At det siste ikke slår ut for gårdbrukere med lønnet arbeid, kan ha sammenheng med at gårdbrukere på lønnsarbeidsmarkedet alt i alt representerer mer homogene grupper enn sysselsatte menn på arbeidsmarkedet som helhet.

Samlet sett forklarer modellen en lavere andel av variasjonen i lønnsinntekten for menn i befolkningen som helhet enn en relativt lik modell anvendt for gårdbrukeres lønnsinntekt ($R^2 = 0,249$). Her må vi imidlertid ha i minnet at både utdannings- og yrkesgruppering er relativt grov, og at menn i befolkningen som helhet både har en høyere gjennomsnittlig utdanningsnivå og en annen yrkesfordeling

enn gårdbrukerne (Løwe 1998 b). En mer findelt inndeling ville trolig fanget opp mer av variasjonen i lønnsinntekt for menn i befolkningen som helhet.

Doble strategier kan gi gode levekårsløsninger

Analysen har bekreftet at omfanget av lønnsarbeidet blant gårdbrukere må sees i sammenheng både med kjennetegn ved bruket og med kjennetegn ved gårdbrukerne. Størrelsen av bruket har betydning for behovet for supplerende inntekter. Beregningene tyder imidlertid på at for lønnsarbeidet blant dagens yngre gårdbrukere, er det først og fremst kjennetegn ved *brukeren selv* som bestemmer både omfang og nivå av lønnsinntekten, og fordelingen mellom næringsinntekt og lønnsinntekt. Gårdbrukere med stort driftsareal har noe lavere sjanse for å ha lønnet arbeid utenfor bruket, men for gårdbrukere som har lønnet arbeid utenfor bruket har størrelsen av driftsarealet ikke særlig stor betydning for omfanget av lønnsinntekten. Derimot tyder beregningene på at det skjer en tilpasning av driften på bruket til et mindre arbeidskrevende jordbruk og en lavere næringsinntekt. Vi kan illustrere også det siste med å regne ut estimert lønnsinntekt for kornbonden fra Trøndelag med 65 000 kroner i forventet næringsinntekt fra jordbruket i 1994 (jf. avsnitt 3 foran). Den estimerte lønnsinntekten for en gårdbruker med disse kjennetegnene var etter modell B vel 250 000 1994 kroner, under forutsetning av at arbeidet utenfor bruket var hovedyrke, at gårdbrukeren arbeidet i et yrke innenfor gruppen humanistisk og tekniske yrker mv. (f.eks. lærer), og at gården lå i et område som ble definert som tettbygd. Til sammenlikning vil en jevnaldrende mann i befolkningen som helhet med tilsvarende bakgrunnskjenntegn, (og med en ukentlig arbeidstid mellom 30 - 50 timer), ha en estimert forventet lønnsinntekt i 1994 på knapt 284 000 etter modellen i tabell 6.

Samlet sett er det gårdbrukeren i dette eksemplet som har høyest inntekt når vi legger sammen lønnsinntekt og næringsinntekt. Selv om gårdbrukeren har relativt lav avkastning av gårdsdriften, og selv om det grunn til regne med at kombinasjonsgårdbrukerne har relativt lengre arbeidsdager enn yrkesaktive som bare har lønnsinntekt, er det også grunn til å anta at mulighetene til slike yrkeskombinasjoner kan framtre som attraktive og gode levekårsløsninger for en yngre generasjon av gårdbrukere, som står med en fot i lønnsarbeidsmarkedet og en fot i jordbruket. Den høye etterspørselen etter gårdsbruk som legges ut for salg i relativt sentrale områder bekrefter at slike kombinasjonsmuligheter vurderes som interessante også av personer som ikke har primærtilknytning til gårdsbruk gjennom familie og odelsrett.

Konklusjon: Landbrukspolitiske utfordringer

Gårdbrukernes inntektsstruktur preges både av et generasjonsskifte mellom eldre og yngre gårdbrukere, og av et hamskifte for den yngre generasjonen av gårdbrukere, mot større variasjon i tilpansningsformer

Boks I: Nærmere om datagrunnlaget og prosjektet

Intervjuundersøkelsen *Levekår i landbruksbefolkningen 1995* (LLB-95) ble gjennomført av Statistisk sentralbyrå på oppdrag av Norges forskningsråd. Initiativet til undersøkelsen ble tatt av Landbruksdepartementet, parallelt med at departementet og Forskningsrådet startet drøftinger om en større programsatsing på forskning rettet mot *Levekår, utvikling og omstilling i landbruket*. Datamaterialet fra intervjuundersøkelsen benyttes av flere prosjektene i forskningsprogrammet, hvor prosjektet *Levekår og inntektsdannelse i landbruksbefolkningen* har ansvaret for å gjennomføre en bredspektret kartlegging av levekår, inntekt og inntektsutvikling i landbruksbefolkningen på grunnlag av data fra intervjuundersøkelsen og tilkoblede inntektsdata fra register, jf. nærmere oversikt nedenfor.

Utvalget

LLB-95 bygger på et tilnærmet landsrepresentativt utvalg av gårdsbruk. Utvalget for undersøkelsen er basert på *bruket* som trekkgrunnlag, med utgangspunkt i Landbruksregisteret per oktober 1995. For å komme med i undersøkelsen, måtte bruket ha minst 5 dekar jordbruksareal i drift og/eller oppfylle minst ett av kriteriene i et nærmere definert sett av betingelser for jordbruksproduksjon (jf. Løwe 1998b). I tillegg ble det lagt vekt på å sikre bred representasjon av bruk fra ulike regioner i landet. Utvalget ble stratifisert med utgangspunkt i seks landsdelsregioner. Vi viser til dokumentasjonsrapporten (Statistisk sentralbyrå 1996) for nærmere informasjon om utvalgskriterier.

Det finnes ingen standard definisjon av gårdbruker, landbruksbefolkning eller av landbrukshushold. Berkeley Hill (1996) skiller mellom en "smal" og en "vid" definisjon av landbrukshushold. Den "smale" definisjonen regner bare med hushold der hovedinntektstakeren har næringsinntekt fra bruket som viktigste inntektskilde. En "vid" definisjonen innebærer at alle hushold der minst en person har hatt noe inntekt (evt. avgrenset til en nærmere definert minstegrense) blir regnet med. Ved å benytte bruk ned til minste grense 5 dekar som trekkenhet, ble det lagt opp til en "vid" definisjon av gårdsbruk.

Utvalget av personer til intervjuundersøkelsen og definisjonene av bruker og landbruksbefolkningen var basert på følgende kriterier: I tillegg til registrert bruker, skulle også alle ektefeller og samboere intervjues, enten de deltok i driften av bruket eller ikke. Dersom en annen person enn registrert bruker hadde hovedansvaret for gårdsdriften, ble denne personen regnet som bruker i intervjuet, dvs. at gårdbrukerne i undersøkelsen ikke nødvendigvis står som eier av gårdsbruket. I tillegg skulle en intervju alle personer i alder 18 - 79 år som deltok regelmessig i gårdsdriften (inklusive ansatte) og deres eventuelle ektefeller eller samboere.

Bruttoutvalget for undersøkelsen omfattet i utgangspunktet 1799 gårdsbruk og 3531 personer. En del av disse brukene oppfylte ikke kravet til omfang av gårdsdriften eller falt fra av andre årsaker. Frafallet ved gjennomføringen av undersøkelsen var på 268 bruk, slik at nettoutvalget bestod av 1401 bruk/gårdbrukere (driftsansvarlige personer). Ved disse gårdsbrukene ble i alt 2918 personer intervjuet. Dette tilsvarer en svarprosent på henholdsvis 84 prosent for bruk/driftsansvarlige og 86 for landbruksbefolkningen som helhet. Vi viser også her til dokumentasjonsrapporten for nærmere oversikt og frafallsanalyse (Statistisk sentralbyrå 1996)

I ettertid har det vist seg at utvalgskriteriene, ev. i kombinasjon med seleksjon i intervjufrafallet, har ført til en viss overrepresen-

tasjon av relativt små bruksenheter i intervjuundersøkelsen sammenliknet med fordelingen av bruk etter i størrelse i jordbruksstatistikken for 1995 (Statistisk sentralbyrå 1997), jf. oversikten nedenfor. Denne oversikten viser også at det var en betydelig nedgang i andelen små bruk fra Jordbrukstellinga i 1989 til 1995. I samme perioden har det gjennomsnittlig jordbruksarealet pr. driftsenhet gått opp fra 100 til 123 dekar, dvs. at driftsarealet ved bruk som ikke er i drift føres over til andre bruk. Den årlige statistikken over bruk i drift har siden 1984 bygger på oppgaver fra bruk som søker produksjonstillegg pr. 31. juli i år. Bruk under 5 dekar tas ikke med i statistikken.

	1989	1995	1995*
Driftsenheter etter størrelsen på jordbruksareal (prosent)	Jordbruks tellinga	Jordbruksstatistikken	Levekår i landbruksbefolkningen
5,0 - 49,9 dekar	37,3	28,7	40,6
50,0 - 99,9 dekar	25,1	24,2	27,0
100 - dekar	37,6	47,1	32,4

* Bruk i minste gruppe kan være under 5 dekar, hvis bruket oppfylte andre krav for å delta i intervjuundersøkelsen

Prosjektet og datamaterialet

Intervjuskjema for undersøkelsen ble utformet av Statistisk sentralbyrå i samarbeid med en faglig styringsgruppe oppnevnt av Norges forskningsråd. Skjemaet var sammensatt dels av sentrale spørsmål hentet fra den ordinære Levekårsundersøkelsen 1995, og dels av spørsmål utformet spesielt med sikte på landbruksbefolkningen. Intervjuskjemaet er gjengitt i dokumentasjonsrapporten fra undersøkelsen (Statistisk sentralbyrå 1996) og i Løwe (1998b). Prosjektet analyserer levekårs situasjonen i landbruksbefolkningen på grunnlag av intervjuundersøkelsen og sammenlikner med levekårs situasjonen for befolkningen som helhet på grunnlag av data fra den ordinære *Levekårsundersøkelsen 1995* (LU 1995). Resultater fra disse analysene er presentert i Løwe (1998 a og b) og i Lund, Løwe og Skrede (1998).

Koblinger av inntektsdata

Levekårsprosjektet omfatter også analyse av inntektsnivå og inntektsutvikling for utvalget fra intervjuundersøkelsen på grunnlag av koblinger av inntektsdata fra register. Tilkoblingen av registerdata har foregått i flere trinn. Intervjumaterialet i LLB-95 ble våren 1996 utvidet med registerdata om inntekt, formue og gjeld fra Selvangivelseregisteret 1994 (i tilknytning til oppdraget om gjennomføring av intervjuundersøkelsen). Koblingene for inntekt var i hovedsak begrenset til arbeidsinntekt (næringsinntekt og pensjonsgivende lønnsinntekt). Lund, Løwe og Skrede (1998) inneholder en analyse av hovedtrekk i inntektsstrukturen for landbruksbefolkningen på grunnlag av dette materialet. Datamaterialet er også benyttet av andre prosjekt i forskningsprogrammet.

Dette datamaterialet ble i 1999 supplert med mer fullstendige inntektsopplysninger fra Inntektsregisteret 1994 og Inntektsregisteret 1995, samt retrospektive inntektsdata for perioden 1989 -1993 fra Likningsregisteret 1989-1992 og Inntektsregisteret 1993. Prosjektet har et tredelt mål for inntektsanalysene: (i) kartlegge inntektsstruktur og inntektsnivå i 1994/1995 på individ og husholdsnivå for landbruksbefolkningen, (ii) sammenlikne med inntektsnivået i ulike grupper befolkningen som helhet på grunnlag av Levekårsundersøkelsen 1995, og (iii) analysere inntektsutviklingen for bruker og ev. ektefelle/samboer i perioden 1989 - 1995.

Boks 2: Prosjektet: Levekår og inntektsdannelse i landbruksbefolkningen**Publikasjoner**

Benedictow, A. (2000): *Inntektsforholdene i landbruket: 1992-1997*, Under utgivelse i serien Rapporter, Statistisk sentralbyrå.

Lund K. (1998): *Inntektsfordelinga i den norske landbruksbefolkninga*, *Landbruks Økonomisk Forum* 1998, 2.

Lund, K. (1998): *Inntektsfordelinga i den norske landbruksbefolkninga og fordelingseffektar av direkte støtteordningar*, Rapporter 98/18, Statistisk sentralbyrå.

Lund, K. (1999): "Inntektsfordelinga i den norske landbruksbefolkninga" i *Inntekt, skatt og overføringer 1999*, Statistiske analyser 28, 61-67, Statistisk sentralbyrå.

Lund K., T. Løwe og K. Skrede (1998): *Inntektsfordeling og levekår i landbruket*, *Økonomiske analyser* 1998,3, Statistisk sentralbyrå.

Løwe T. (1998a): *Landbruksbefolkningens levekår: Ikke bare gøy på landet*, *Samfunnsspeilet* 1998, 2, Statistisk sentralbyrå.

Løwe, T. (1998b): *Levekår i landbruket. En studie av landbruksbefolkningens levekår*, Rapporter 98/25, Statistisk sentralbyrå.

Planlagte publikasjoner*

Skrede, K og T. Løwe (2000): *Inntektsnivå og inntektsutvikling i landbruksbefolkningen 1989-1995* (foreløpig arbeidstittel), under utarbeidelse for publisering i serien Rapporter, Statistisk sentralbyrå.

* Vi vurderer dessuten ytterligere formidling av stoffet i rapporten gjennom artikler i *Økonomiske analyser* eller *Samfunnsspeilet*.

Boks 3: Innteksdefinisjoner

Innteksdefinisjonene følger med enkelte mindre avvik konvensjonene i Innteks- og formuesundersøkelsene 1994 og 1995. Det vises generelt til Pedersen (1997, 1998) for detaljert spesifisering. Avvikene skyldes at Selvangivelse - og Innteksregisteret mangler enkelte opplysninger som kodes særskilt for utvalget til Innteks- og formuesundersøkelsene.

Samlet inntekt: Sum netto næringsinntekt, lønnsinntekt, kapitalinntekter (brutto) og overføringer.

Disponibel inntekt: Samlet inntekt fratrukket skatt og betalte gjeldsrenter (følger tidligere definisjon i Innteks- og formuesundersøkelsene). I det nye innteksregnskapet brukes *inntekt etter skatt* i den offisielle publiseringen av inntektsstatistikk for husholdningene (Epland 1998). Inntekt etter skatt består av samlet inntekt fratrukket utlignet skatt. Inntekt av egen bolig inngår ikke lenger i kapitalinntektene, og gjeldsrenter trekkes ikke fra samlet inntekt.

Kapitalinntekt (brutto): Inntekt av bolig + renteinntekter + aksjeutbytte + andre kapitalinntekter (inklusive inntekt av hytte, landsted)

Overføringer: Ytelser fra folketrygden + tjenestepensjon, livrenter o.l.,+ bidrag o.l. + barnetrygd + bostøtte + stipend + forsørgerfradrag

Netto næringsinntekt: Avviker fra IFs begrep "Netto næringsinntekt før av- og nedskrivninger". Inkluderer ikke av- og nedskrivninger som i IF-undersøkelsene hentes fra næringsoppgavene.

Netto næringsinntekt jordbruk (og andre næringer) 1994 (hentet fra 1996 koblingen fra Selvangivelsesregisteret 1994, jf. boks 1): De spesiferte næringsinntektene ble satt lik null for personer med negativ næringsinntekt (underskudd i næring), pga. av at underskudd i næring ikke var spesifisert etter næringstype.

til driften av gården. Eldre gårdbrukere som fortsatt har driftsansvar for gården, har i liten grad lønnsarbeid utenfor bruket. De har også i gjennomsnitt lave inntekter fra gårdsbruket. En del i denne gruppen er blitt pensjonister og har etter alt å dømme trappet ned på arbeidet på bruket.

Blant de yngre gårdbrukerene har størrelsen av gården stor betydning for næringsinntekten, men mindre betydning for omfanget av gårdbrukerens lønnsarbeid, bortsett fra de aller største brukene. Nesten halvparten av de yngre bøndene har arbeidet utenfor bruket som hovedyrke. Andelen er høyest i gruppen som har relativt lang utdanning. Tidligere analyser i prosjektet har vist at det er delte oppfatninger mellom gårdbrukere som kombinerer lønnsarbeid og gårdsdrift, om dette er en god eller mindre god arbeidssituasjon (Lund, Løwe og Skrede 1998). Utdanning og yrkessituasjon påvirker sysselsettingspreferansene. Blant dem som arbeidet i humanistiske og tekniske yrker ville en fjerdedel helst ha arbeidet heltid i gårdsdriften om det hadde vært økonomisk grunnlag for det, mens vel halvparten av dem som arbeidet i andre primærnæringsyrker, bygg og anlegg, transport og industri ga uttrykk for det samme. Samlet sett var

det bare en tredjedel av dem som hadde hovedinntekt fra arbeidet utenfor bruket som helst ville ha arbeidet heltid på bruket. Dette viser at mange ser på kombinasjonsarbeidet som en god tilpasning.

Omstillingen i norsk landbruk, med større innslag av mer ensidige og "enkle" driftsformer har etter alt å dømme gitt en ny generasjon unge med odelsrett og røtter i landbruket større valgmuligheter til både å kunne velge yrke utenfor landbruket og samtidig overta "fedrene gård og grunn". Det er grunn til anta at med økende utdanningsnivå vil flere i kommende generasjoner være interessert i slik løsninger. Økende innslag av kombinasjonsbrukere er trolig også en nødvendig betingelse for å opprettholde hovedtrekkene av bruksstrukturen i norsk landbruk, med mange relativt små bruk. Dette illustrerer også en grunnleggende utfordring som norsk landbrukspolitikk står overfor i dag. Rammene for hvor mye norsk landbruk totalt kan produsere bestemmes på de fleste produksjonsområdene av innenlandsk etterspørsel. Her er det ikke grunn til å vente dramatiske endringer. Dermed blir

landbrukspolitikken grunnleggende dilemma: I hvor stor grad skal landbrukspolitikken prioritere gruppen av bønder som har bruket som eneste levevei, og på hvilken måte skal landbrukspolitiske støtteordninger forholde seg til kombinasjonsbøndene? Dette er også et spørsmål om samspillet mellom landbrukspolitikk og distriktpolitikk. Visjonen om det "multifunksjonelle landbruket" og økt vekt på landbruket som "produzent av fellesgoder som livskraftige bygder og et bredt spekter av miljø- og kulturgoder"⁷ kan nok legitimere støtteformer som i mindre grad knyttes til produksjonen av landbruksvarer. Det løser imidlertid ikke det grunnleggende dilemmaet om fordelingen av støtten. Sannsynligvis er det også her et spørsmål i hvor stor grad landbrukspolitikken skal prioritere strukturendringer mot større enheter og mer drivverdige gårdsbruk, i forhold til et jordbruk med fortsatt spredt eierskap og mange små enheter, der gårdsbruket har større verdi som bolig og livsform enn som næringsdrift.

Referanser

- Hill, B. (1996): Monitoring incomes of agricultural households within the EU's information system – new needs and new methods. *European Review of Agricultural Economics*, **23 -1**, 27-48
- Bjørnsen, H. (1999): *The Time-Allocation of Norwegian Farm Households*, NIBR: Report:13, Norwegian Institute for Urban and Regional Research, Oslo
- Epland, J. (1998): Inntekt etter skatt. Revisjon av inntektsregnskapet i inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Notater 98/43, Statistisk sentralbyrå.
- Lund K., T. Løwe og K. Skrede (1998): Inntektsfordeling og levekår i landbruket, *Økonomiske analyser* 1998, 3, 3-14.
- Løwe T. (1998a): Landbruksbefolkningens levekår: Ikke bare gøy på landet, *Samfunnsspeilet* 1998, 2, 2-9.
- Løwe, T. (1998b): *Levekår i landbruket. En studie av landbruksbefolkningens levekår*. Rapporter 98/25, Statistisk sentralbyrå.
- NOU 1993:17: *Levekår i Norge: Er graset grønt for alle?*, Finans- og tolldepartementet, Oslo: Akademika.
- Pedersen, V. (1997): Inntekts- og formuesundersøkelsen 1994: Dokumentasjon, Notater 97/14, Statistisk sentralbyrå.
- Pedersen, V. (1998): Inntekts- og formuesundersøkelsen 1995: Dokumentasjon, Notater 98/11, Statistisk sentralbyrå.
- Skrede, K. (1994a): *Turbulens eller stabilitet? Levekårsendringer 1980-1990 i et generasjons- og livløpsperspektiv*, INAS-Rapport 94:1, Institutt for sosialforskning, Oslo.
- Skrede, K. (1994b): "Kvinnens utdanning og yrkesliv" i Frønes, I. og A. Hompland (red): *Den nye barne- og familieboka*, Oslo: Universitetsforlaget, 67-79.
- Skrede, K. (1999): *Generasjonsforskjeller i levekår*. Notat utarbeidet for Sosial- og helsedepartementet, februar 1999, senere utgitt i Birkeland E (red): *Levekår og helse*, Notater 23/99, Statistisk sentralbyrå.
- Skrede, K og T. Løwe (2000): *Inntektsnivå og inntektsutvikling i landbruksbefolkningen 1989- 1995* (arbeidstittel), under utarbeidelse for publisering i serien Rapporter, Statistisk sentralbyrå.
- St.meld. nr. 19(1999-2000): *Om norsk landbruk og matproduksjon*, Landbruksdepartementet, 1999.
- Statistisk sentralbyrå (1996): *Levekår i landbruksbefolkningen 1995*. Dokumentasjonsrapport fra Seksjon for intervjuundersøkelser.
- Statistisk sentralbyrå (1997): *Jordbruksstatistikk 1995*, NOS C 348.

7 Jf. St. meld. nr. 19 (1999-2000): *Om norsk landbruk og matproduksjon*: avsnitt 2.2.1: Et landbruk med mange samfunnsoppgaver, s. 10.